

Zlacené kování s rytou výzdobou z Hraběšína, okr. Kutná Hora*

Nada Profantová

1. Charakteristika lokality a popis nálezu

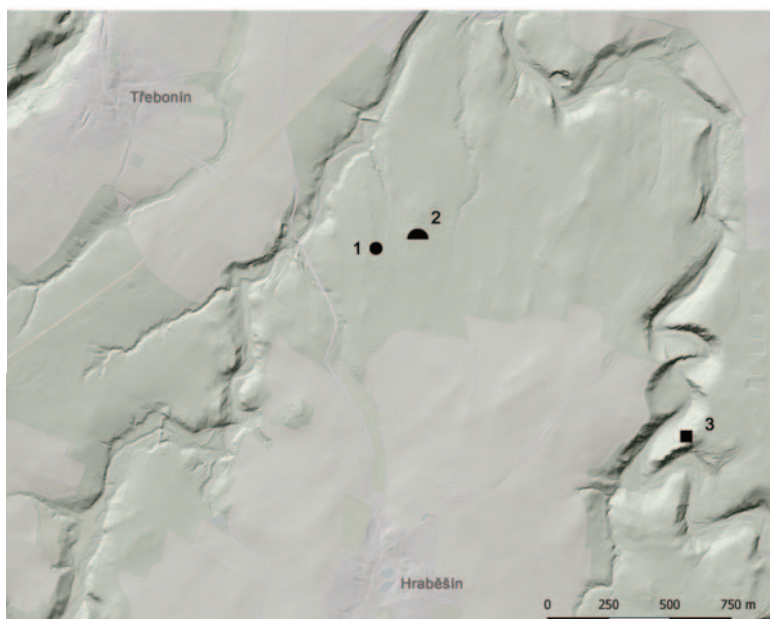
Hraběšín leží jižně od Čáslavi na východě středních Čech v oblasti archeologicky méně známé. Erbovitě kování bylo nalezeno pomocí detektoru kovů zhruba 1,5 km severně od obce v poloze Dolní les poblíž cesty vedoucí přes Paběnický potok na Souňov, blíže k lesní cestě vedoucí do Krchleb (*obr. 1:1*), a to v hloubce 14–15 cm. Nedaleko místa nálezu kování (rovněž na k. ú. Hraběšín) leží raně středověké mohylové žárové pohřebiště, datované jen rámcově do 8.–9. století (*obr. 1:2*; Turek 1956, 108–113; málo kriticky Charvát 1994, 109–110; Tomášek 1999a). Z něj pochází v Čechách výjimečná keramika napodobující merovejsko/raně karolinské kruhové kolky s paprsky.¹ Na katastru sousedních Krchleb leží dosud nezkoumané nejisté hradiště (Kirchleins, též Chedrbí, zhruba 1200 m vzdušnou čarou). Další, rovněž nedatovaná opevněná poloha pak leží SV od Hraběšína na k. ú. Březí (*obr. 1:3*; Tomášek 1999a, 96, *obr. 2*).

Popis nálezu

Erbovitě masivní zlacené kování s rytou výzdobou s ústředním motivem dvojité trojlísté palmetky uprostřed spojené uzlíčkem, pozadí tvoří ražené kroužky. Motiv je rámován rytými lístky po obvodu. Přívěsek chybí, šarnýr je dochovaný. Rub projmutý, jen z rubu jsou viditelné dva nýtky pro uchycení na řemen ve svislé ose, ovšem ne zcela přesně, horní je mírně vychýlený. Rozměry: výška 32 mm, síla 4,1 mm. Hmotnost: 8,6 g. Nalezeno na jaře 2021. Uloženo v Českém muzeu stříbra v Kutné Hoře. *Obr. 2:1*.

Obr. 1. Hraběšín, okr. Kutná Hora. Poloha nálezu kování (1), mohyl (2) a jedné z nedatovaných opevněných poloh (3). Poloha mohyl a hradiště podle Tomášek 1999a. Grafika K. Levá. Vlevo: poloha lokality na mapě Čech.

* Věnováno Kateřině Tomkové k životnímu jubileu.

1 Jedinou mně známou obdobu mají na malém zlomku z Března u Loun. Z hraběšinských mohyl pochází ovšem takto zdobených střepů zhruba 12 (Tomášek 1999a, 92–95). Uloženy jsou v Městském muzeu v Čáslavi.

Rentgenfluorescenční analýza: Amalgamaci zlacený předmět měl poměr Au : Hg ~ 7 : 1. Částečný obrus provedený na rubové straně (tedy kombinace korozní vrstvy a vlastního materiálu předmětu) má následující složení: Cu 46 %; Sn 49 % (to je důsledek měření na nedokonalém obrusu, uvnitř je zastoupení nižší); Pb 0,5 %; As 0,6 %; Ag 1,2 %; Bi 0,3 %; Fe 0,2 %. Zlato tu záměrně není, to bylo měřeno na lící straně, Ag je nepřímým dokladem užití zlacení (směsi Au a Ag).²

2. Kulturní analýza a datování

Zlacené kování z Hraběšina s velmi kvalitní rytou rostlinnou výzdobu je vzácné až unikátní kombinací velikosti a výzdoby. Lístky vytvářejí vnitřní pole, kde je zdvojená trojlistá palmeta spojená kruhovým uzlíčkem, puncované pozadí z ražených kroužků vytváří kontrast. Rytá výzdoba je dochovaná částečně i na výběžcích pro šarnýr (*obr. 2:1*, lépe viditelná v mikroskopu), kování má uchovány oba nýty viditelné jen zespodu, jako to mají obvykle byzantské výrobky (např. Weiden či stříbrná kování ze Somoseni: *Daim 2000*, Abb. 39), či alespoň tímto okruhem ovlivněné kusy. V Čechách se jedná o ozdoby ze Senohrab,³ Černošic (*Profantová v tisku*) a Tismic (*Profantová et al. 2020*, obr. 23:20, 22, 23).

Toto kování patří jen k několika kusům, které kombinují erbovitý tvar a tuto výzdobu, dost pravděpodobně patří k staršímu horizontu jejího uplatnění (2. třetina 8. stol.). Výzdoba na puncovaném pozadí totiž – zejména v případě stříbrných kusů – navazuje na výzdobu byzantských ozdob ze 7. století (*Szente 2015*, 303–305, Abb. 7). V Karpatské kotlině se objevuje od přelomu 7. a 8. století. K Byzanci odkazují i další detaily, např. výzdoba výběžků pro šarnýr,⁴ byť je ve spodní části setřelá. Zlacení ozdoby proběhlo amalgamací, podklad byl čistý kvalitní bronz s malým obsahem Ag do 1 % a příměsí arsenu.

Erbovitě kusy s rytou výzdobou pocházejí především z Rakouska (*obr. 2:2*; Ringelsdorf–Neues Feld, *Stuppner 1991*, Abb. 1228)⁵ a jižní Moravy – konkrétně z Mikulčic (*obr. 2:4*; *Klanica 1995*, Abb. 17), a to mimo hrobový kontext. V případě dalšího kusu z Ringelsdorfu – Neues Feld jde o tvar přechodný k jazykovitým (*Stuppner 1990*, 261, Abb. 1452). Ve starších typologiích pro severozápadní oblast Avárie chybějí (*Zábojník 1991*). Přihlédneme-li k tvarové shodě, lze připodobnit pouze dvě kování opasku, ovšem ještě též několik ozdob postroje podobného tvaru s průvlečkou či pseudopřívěskem, ty se našly opět v Mikulčicích (*obr. 2:7*; *Profantová 1992*, Taf. 24:6), ale i ve Lštění v Čechách (*obr. 2:6*). Vzhledem k analogii z jezdeckého hrobu H 39 z Kaposvár–Toponár (*obr. 2:3*), kde dvě takováto kování spojoval jeden mohutný přívěsek a takto zdvojené kování zdobilo koňský postroj (typ VI N podle *Profantová – Hasil et al. v přípravě*; *Szentpetéri 1993*, obr. 10:1),⁶ nelze ani u kusu z Hraběšina vyloučit, že představoval část ozdoby koňského postroje.

V Čechách může být toto kování o něco starší než většina nálezů s rytou výzdobou, současné se zlaceným nákončím č. 24 z Tismic (střed 8. století, *Profantová et al. 2020*, obr. 16:13), ovšem spíše počítáme s celým intervalem 2. poloviny 8. století.

Lem z výrazných lístečků v plastickém provedení je doložený na zlaceném kování z Hostimi, spojeném s koňským postrojem, i na chráničích dírek v Mikulčicích či na jihu Karpatské kotliny (*Profantová 1992*, Taf. 24:16). Na druhou stranu ústřední motiv se dosud na hlavním kování v Čechách nevyskytl, podobný motiv však mezi rostlinnými motivy nacházíme na drobných kováních – alespoň jako trojlistek s jedním uzlíčkem (Tismice, *Profantová et al. 2020*, obr. 23:27), dosti blízký je i motiv na jazykových mladších kováních z Pápy (*Fettich 1929*, Taf. VII) nebo z blízkých Ždánic–Běšínova, kde má jazykovité kování lem provedený raženými obloučky (nepublikováno, konec 8. stol.); to může být odvozeno z lemu sledovaného kování. Vrátime-li se k analogii z Kaposváru, tam jsou obdobně provedené lístky jako části jednoho ústředního květu, trojlistá palmetka jej spojuje v horní části (avšak bez uzlíčku). Vidíme práci se stejnými základními výzdobnými prvky, byť výsledný výtvarný dojem je na kování z Hraběšina silnější. Spojuje je zřejmě i umístění nýtků jen z rubu.

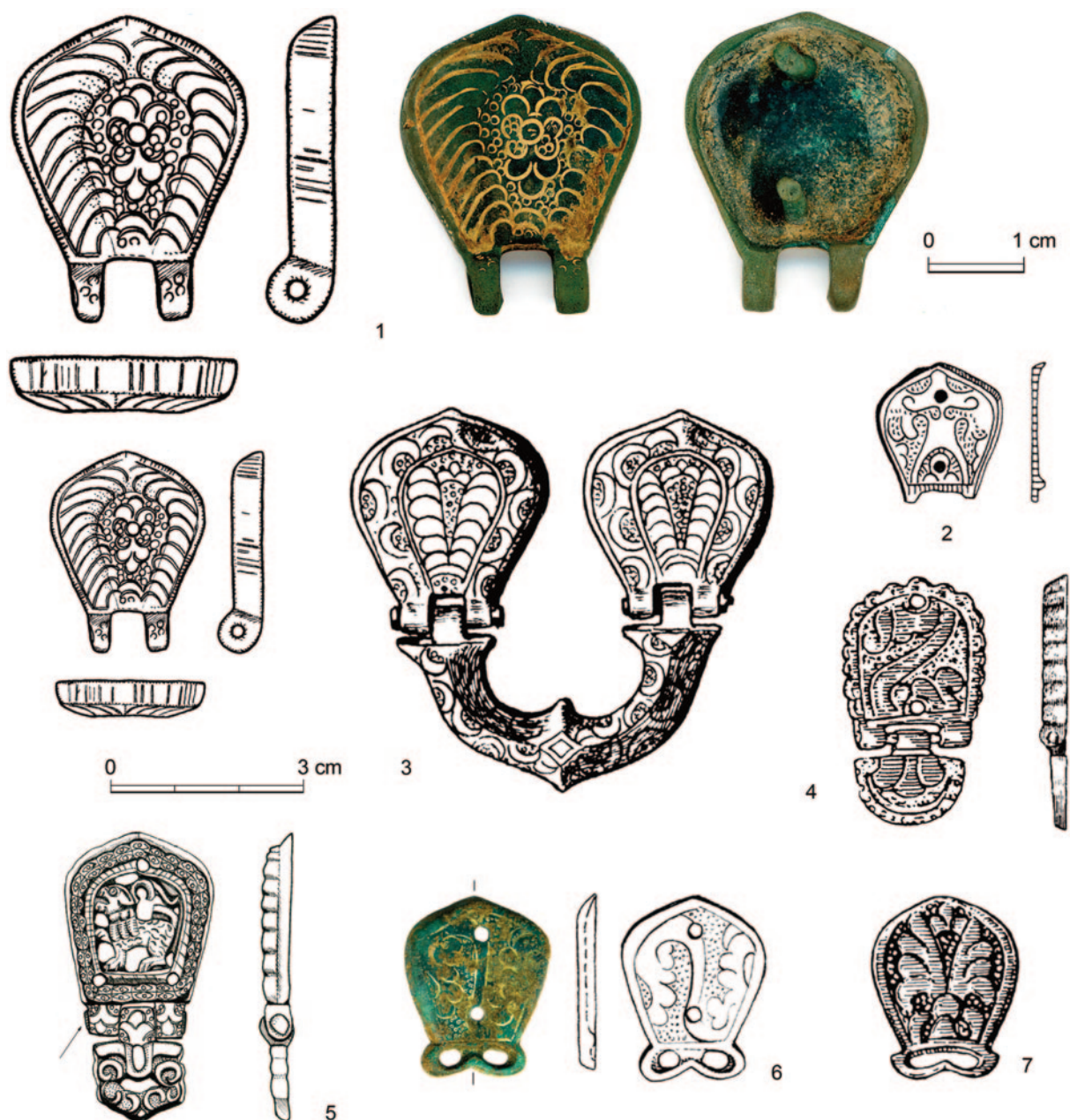
2 Analýzu provedl M. Fikrle (ÚJF AV ČR Řež u Prahy), kterému tímto děkuji.

3 Zatím nepublikováno, k lokalitě *Profantová 2016*, jiná kování doby avarské *táž 2020a*.

4 Ta je v Čechách zatím doložena jen na kováních ze Senohrab.

5 I na této lokalitě se kování vyráběla, cf. *Profantová 2022*, Fig. 5.

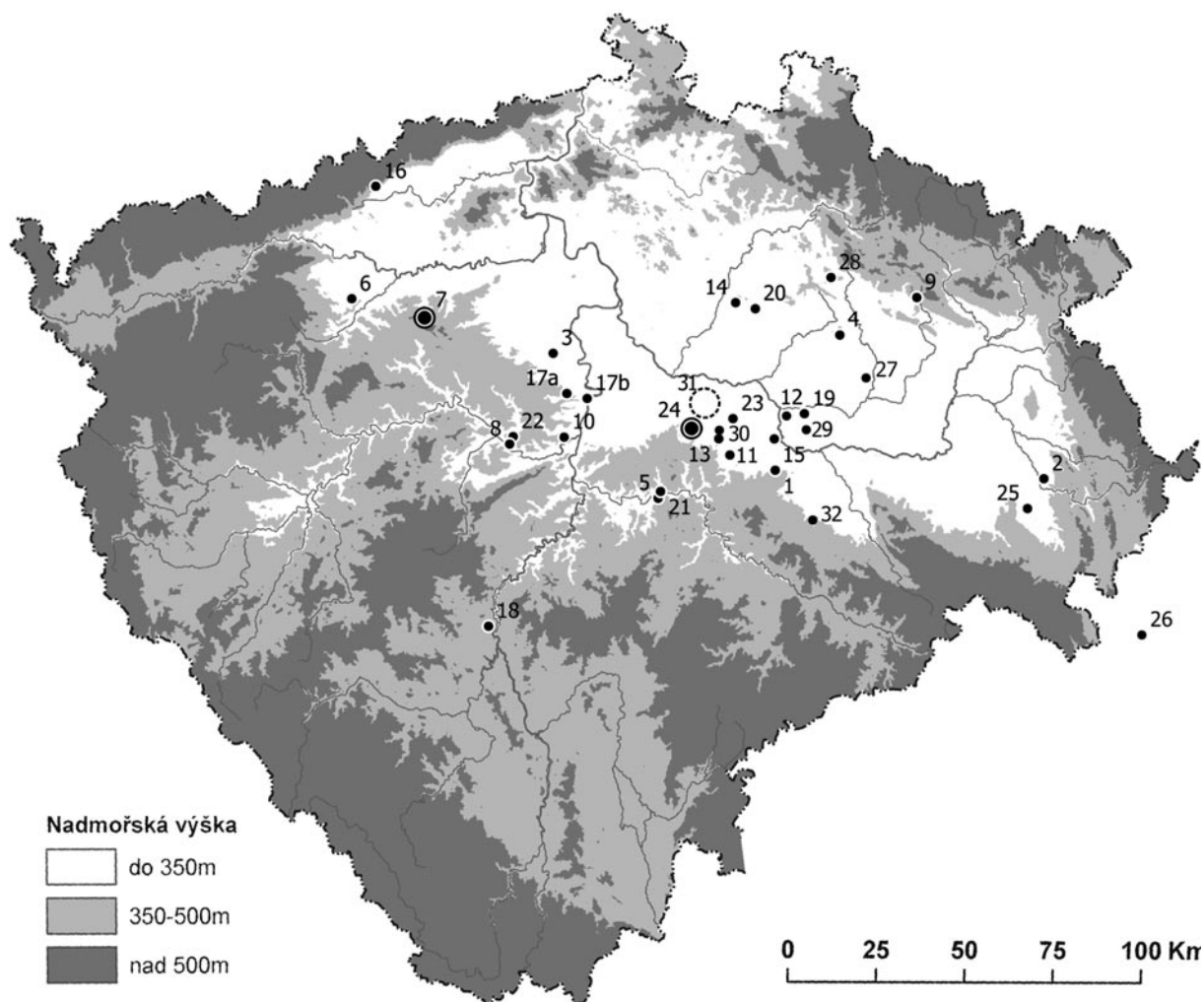
6 Podobný přívěsek je i na kování postroje ze Žerotína v SZ Čechách – cf. *Profantová 2020a*.

Obr. 2. Erbovité kování s rytou výzdobou a analogie: 1 – Hraběšín; 2 – Ringelsdorf (Rakousko); 3 – Kaposvár-Toponár, hrob 39 (Maďarsko); 4, 7 – Mikulčice; 5 – Senohraby; 6 – Lštění. 1, 6 kresba a foto L. Raslová, 2 podle *Stuppner 1991*, 3 podle *Szenpetéri 1993*, 4, 7 podle *Profantová 1992*, 5 – podle *Profantová 2018*.

Domnívám se, že kování z Hraběšína má velmi blízko k byzantským předlohám a patří mezi nejvyšší kusy známé z Čech spolu s nepublikovanými erbovitými kováními opasku ze Senohrab, kde se rytá výzdoba uplatnila jen doplňkově na výbězcích pro šarnýr. Ještě výrazněji se právě motiv trojlístých palmet s větším středním lístkem uplatnil na šarnýru kování hlavního řemene s motivem kráčejiho lva, s byzantskými kolky na lemu, z téže lokality (*obr. 2:5; Profantová 2018, Abb. 6:1*), vůbec nejvyššího vyobrazení lva mimo stříbrný byzantský originál na kováních 8. století. Výtvarně má nález z Hraběšína blízko k některým okrasám koňského postroje (Vysoká Pec/Podhůří nepublikováno; Lštění, *obr. 2:6*). Chronologicky lze uvažovat hlavně o 2. třetině 8. století, pokud by šlo o import a ozdobu opasku; pokud by kování vzniklo v Čechách,⁷ nebo zdobilo postroj, mohlo by být ještě mladší, až z přelomu 8. a 9. století či z 1. čtvrtiny 9. století.

⁷ To nelze vyloučit po dokladech lokální výroby v Tismicích, v Hostimi a nejspíše i jinde (cf. *Profantová 2022*).

Obr. 3. Zlacená kování pozdně avarského typu. Kolečko 1–7 nálezů, zdvojený kroužek více než 7 nálezů, čárkovane nejistá lokalizace (region). 1 – Bořetice/Červené Pečky; 2 – Bošín; 3 – Budeč/Kováry; 4 – Česov; 5 – Čtyřkoly/Lštěň; 6 – Dolánky/Rubín; 7 – Domoušice; 8 – Hostim; 9 – Kal/Vala; 10 – Kosoř; 11 – Kouřim/Sv. Jiří; 12 – Libice; 13 – Lipany; 14 – Nepřevážka; 15 – Nová Ves I; 16 – Podhůří/Vysoká Pec; 17a – Praha-Hrad; 17b – Praha-Šárka; 18 – Probulov; 19 – Sáňy; 20 – Semčice; 21 – Senohraby; 22 – Sv. Jan pod Skalou; 23 – Tatce; 24 – Tismice; 25 – Vysoké Mýto; 26 – Zadní Arnoštov (Morava); 27 – Nový Bydžov; 28 – Zámostí/Pra-chov; 29 – Jestřabí Hora; 30 – Plaňany; 31 – Českokbrodsko, 32 – Hraběšín. Podle Profantová 2020b, upraveno.

3. Závěr: interpretace, souvislosti

V úvodu jsem poukázala na možnou souvislost nálezů s osídlením, po němž zůstaly hraběšinské mohyly. Na Čáslavsku je jinak oproti sousednímu Kutnohorsku osídlení z 8. a 1. poloviny 9. století spíše výjimečné (Charvát 1994, 109–110; Tomášek 1999a). Kování představuje první ozdobu pozdně avarského typu v okrese Kutná Hora a víceméně na širším Čáslavsku. Zlomek dalšího, dosud nepublikovaného litého bronzového nákončí pochází z lokality Pernštejnec, okr. Kutná Hora, a patří 2. pol. 8. až přelomu 8. a 9. století. Zlacená kování této doby známe v Čechách z 32, spolu s raně karolínským okruhem pak z 35 lokalit (obr. 3) s největší koncentrací na Kolínsku a Kouřimsku. Pouze Hraběšín a k němu nejbližší Bořetice (dnes součást městysu Červené Pečky) v okrese Kolín se vážou na níže zmíněnou důležitou komunikaci.

Za nejvýznamnější považuji širší polohu lokality v oblasti dálkové cesty, nejspíše již v době pohybu nositelů kultury s keramikou pražského typu, soudě podle byzantských mincí (Žďár nad Sázavou a Vysoké nad Sázavou, Militký 2009, Fig. 1, 2. pol. 6. stol.) nebo zlatého prstenu snad byzantsko-langobard-

ského rázu s plastickým motivem delfinků ze 7.–8. století z Čáslavi (*Charvát 1988*), který se ale na lokalitu mohl dostat i s výrazným zpožděním.

Luxusní kování z Hraběšína spolu se starším nálezem karolínské zlacené průvlečky s prodlouženým krčkem zdobené vrubořezem a plastickým reliéfem s motivem ptáka z pozdějšího hradiště Čáslav-Hrádek, vyrobené v 1. až 2. třetině 9. století (*Profantová 1991; táž 2011*, obr. 12:3, k hradišti *Tomášek 1999b; Tomášek – Starý 1999*), svědčí o užívání dálkového komunikačního koridoru později nazývaného Haberská stezka již či spíše opět od závěru 8. či počátku 9. století. Zároveň lze oba zlacené luxusní předměty spojit s tehdejší elitou, ať šlo o ozdobu koňského postroje nebo opasku, v případě nálezu z Čáslavi-Hrádku postroje nebo závěsu meče. Ještě o něco dříve nebo v průběhu 8. století ukazuje na kontakt se západním prostředím užití „cizích“ ozdobných kolků na lokální keramice.

Literatura

- Daim, F. 2000:* Byzantinische Gürtelgarnituren des 8. Jahrhunderts. In: Daim, F. (ed.), Die Awaren am Rand der byzantinischen Welt. Wien, 77–204.
- Fettich, N. 1929:* Bronzeguss und Nomadenkunst. Auf Grund der ungarländischen Denkmäler. Prague.
- Charvát, P. 1988:* Čáslavský zlatý prsten a jeho výzdoba. In: Sborník Kruhu přátel Muzea hlavního města Prahy 1. Praha, 41–45.
- Charvát, P. 1994:* On the Slavs, Silk and Early State. The Town of Čáslav in the Pristine Middle Ages. Památky archeologické 85, 108–154.
- Klanica, Z. 1995:* Zur Periodisierung vorgrossmährischer Funde aus Mikulčice. Studien zum Burgwall von Mikulčice I. Brno, 379–469.
- Militký, J. 2009:* Finds of Byzantine Coins of the 7th century in Bohemia and Moravia. In: Wołoszyn, M. (ed.), Byzantine Coins in Central Europe between 5th and 10th Century. Kraków, 357–393.
- Profantová, N. 1991:* Přínos archeologie k poznání českých dějin devátého století. Studia mediaevalia Pragensia 2, 29–60.
- Profantová, N. 1992:* Awarische Funde aus den Gebieten nördlich der awarischen Siedlungsgrenzen. In: Daim, F. (ed.), Awarenforschungen II. Wien 1992, 605 – 778.
- Profantová, N. 2011:* Karolínské importy a jejich napodobování v Čechách, případně na Moravě (konec 8.–10. stol.). In: Turčan, V. (ed.), Karolínská doba a Slovensko. Sborník SNM – Supplementum. Bratislava, 71–104.
- Profantová, N. 2016:* Ostruhy jako doklady přítomnosti elity v 8. a 9. století v Čechách. Archaeologia historica 41/2, 7–40.
- Profantová, N. 2018:* Fremd und örtlich. Fernkontakte und die Einbindung fremder Elemente in die lokale Kultur. Beispiel Mittelböhmen. Fines transire 27, 235–251.
- Profantová, N. 2020a:* Ozdoby koňského postroje doby avarské ze severozápadních Čech v souvislosti s nálezem ze Žerotína, okr. Louny. In: Tomková, K. – Venclová, N. (eds.), Krajinou archeologie, krajinou skla. Praha – Most, 23–36.
- Profantová, N. 2020b:* Prestíž a moc v předpřemyslovských Čechách. Knížata a jejich archeologický obraz na přelomu 8. a 9. století. In: Chocholáč, B. et al. (eds.), Pro pana profesora Libora Jana k životnímu jubileu. Brno, 61–70.
- Profantová, N. 2022:* Avar type finds in Bohemia and the traces of its local production. In: Dugonić, A. – Rapan Papeša, A. (eds.), Avars and Slavs. Two sides of a belt strap-end. Zagreb – Vinkovci, 180–208.
- Profantová, N. v tisku:* Byzanc, Vrap a Čechy. Dvě nová luxusní kování opasku 8. století ze středních Čech. Slovenská archeológia – Supplementum.
- Profantová, N. – Hasil, J. et al. v přípravě:* Böhmen zwischen dem Awarer- und Frankenreich: Elite, Landschaft und Fernkontakte im 7. bis 8./9. Jahrhundert.
- Profantová, N. – Křivánek, R. – Fikrle, M. – Zavřel, J. 2020:* Tismice jako produkční a nadregionální centrum Čech 8. a 9. století. Památky archeologické 111, 193–271.
- Stuppner, A. 1990:* Ringelsdorf, VB Gansendorf, NÖ. Fundberichte aus Österreich 28, 261.
- Stuppner, A. 1991:* Ringelsdorf, VB Gansendorf, NÖ. Fundberichte aus Österreich 29, 263.
- Szenthe, G. 2015:* Über die Aussagekraft der Hinterlassenschaft einer Heidenelite „Spätawarenzeitliche Funde“ auf dem Prüfstand. In: Heinrich-Tamáska, O. – Herold, H. – Straub, P. – Vida, T. (eds.), „Castellum, Civitas,

- Urbs“. Zentren und Eliten in frühmittelalterlichen Ostmitteleuropa. *Castellum Pannonicum Pelsonense* 6, Budapest – Leipzig – Keszthely – Rahden/Westf., 293–312.
- Szentpetéri, J. 1993:* Egy késő avar kori lovas tiszt jelvény – a „csótár“ — Ein spätawarenzeitliches Kavallerieoffizierszeichen – die Kopfbuschhülle. In: *Az Alföld a 9. században*. Szeged, 49–78.
- Tomášek, M. 1999a:* Hraběšín na Čáslavsku. *Archaeologia historica* 24, 91–100.
- Tomášek, M. 1999b:* Od „hradiště“ k hradišti: Hrádek v Čáslavi. *Archeologie ve středních Čechách* 3, 375–384.
- Tomášek, M. – Starý, J. 1999:* Čáslav und das Čáslaver Land. In: *Mediaevalia archaeologica* 1. Praha, 157–168.
- Turek, R. 1956:* Mohyly českých Charvatů. *Slavia Antiqua* 5, 103–157.
- Zábojník, J. 1991:* Seriation von Gürtelbeschlaggarnituren aus dem Gebiet der Slowakei und Österreich (Beitrag zur Chronologie der Zeit des awarischen Kaganats). In: Čilinská, Z. (ed.), *K problematike osídlenia stredodunajskej oblasti vo včasnóm stredoveku*. Nitra, 219–321.

A gilded fitting with engraved decoration from Hraběšín, Kutná Hora district

Judging from its enormous size, the massive gilded fitting with engraved floral decoration originating from Hraběšín, a village situated on the eastern edge of Central Bohemia, adorned a belt or a horse-harness. The decoration in the form of a double three-leaved palmette with a knot is exceptionally well executed, the motif's background consists of embossed rings, the decoration is also present on the hinge. The use of only the lower rivets resembles more sophisticated Byzantine pieces. The fitting might have been manufactured in Mikulčice in South Moravia, where Byzantine originals and shield-shaped belt fittings with engraved decoration occurred, along with harness fittings with differently arranged engraved decoration and a rein-shackle. It seems to resemble the fittings from Senohraby or Lštění in Bohemia. It was made in the second half of the 8th or early 9th centuries, and its origin in early 9th-century Bohemia (Tismice) cannot be ruled out.

The site lies in a communication corridor which was later called the Haberská Trail and led from Moravia to the Čáslav region and, then together with the Trstenická Trail, to the centre of Bohemia. In addition to a 9th-century gilded Carolingian rein-shackle from Čáslav-Hrádek (*Profantová 2011*, Fig. 12), a gold finger ring possibly dating from the 7th–8th centuries, also from Čáslav (*Charvát 1988*), and the motifs inspired by western circular stamps containing spokes which can be found on local pottery from nearby barrows (8th century), illustrate the movement of members of the elite and innovations along this route during the 8th and 9th centuries.

English by *Jan Machula*

Fig. 1. Hraběšín, Kutná Hora district. Location of the find (1) and early medieval barrows (2) on a relief map.

Fig. 2. Shield-shaped fitting with engraved decoration and its analogies.

Fig. 3. Gilded fittings of the late Avar type. Circle – 1–7 finds, doubled circle – more than 7 finds, dashed line – uncertain localization (region).